

УДК 94(437.6) «1945/1949» :376.7(=161.2)

СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ШКІЛ У СЛОВАЧЧИНІ ПІСЛЯВОЄННИХ РОКІВ

Віроствкова А. (Кошіце, Словацька Республіка)

Стаття розглядає управління та керівництво українськими національними школами у Північно-Східній Словаччині в 1945-1949 рр. У реферативному вигляді окреслюються функціонування українських шкіл та українських шкільних інспекцій, завдання і діяльність Української Народної Ради Пряшівщини у зазначений період. Особлива увага приділяється питанням мови навчання, відкриття і закриття шкіл.

Ключові слова: Північно-Східна Словаччина, українська національна освіта, Українська Народна Рада Пряшівщини, українські освітні інспекції, мова навчання.

Перемога над фашизмом у Другій світовій війні та одночасне включення території Чехословаччини (надалі ЧСР) державами-переможцями до сфери східного блоку, фактично до сфери інтересів Радянського Союзу, визначило напрямок післявоєнного внутрішньополітичного розвитку Чехословацької держави. Після війни населення Словаччини у переважній більшості підтримувало демократичний розвиток країни. Особливо це підтвердили перші й водночас останні демократичні парламентські вибори в ЧСР навесні 1946 р. [1].

Шкільна справа була покликана виконувати важливе завдання освіти й виховання молодого покоління для розвитку здорового демократичного суспільства. Після відновлення своєї діяльності шкільна справа у Словаччині спиралася на певні традиції, що сформувалися головним чином у часи міжвоєнної ЧСР, а також у період повстання. Перш за все, йдеться про Постанову Словацької Народної Ради (надалі СНР) від 6 вересня 1944 р. про націоналізацію всіх шкіл від дитячих садків до вищих навчальних закладів [2]. Постанову було реалізовано вже після звільнення Доповненням до Закону СНР від 16 травня 1945 р. за номером 34/1945 Зб.з. та наст. Цією Постановою всі

школи стали державними закладами [3]. Отже, розвиток шкільної справи у Словаччині після війни пішов іншим шляхом, ніж у західній частині відновленої ЧСР. Наприклад, в окрузі Стара Любовня були націоналізовані греко-католицькі церковні школи в селах Якубани, Камієнка, Ярабіна, Кремна, Літманова, Малий Ліпнік, Матісова, Старіна, Шамброн, Удол, Вельки Сулін [4].

Розвиток шкільної справи у Словаччині після 1945 р. неможливо відокремити від загального політичного, економічного, суспільного та культурного розвитку ЧСР. У післявоєнний період шкільна система розвивалася в цілком відмінних суспільно-політичних, економічних та культурних умовах [5]. До основних принципів, за якими почалася розбудова чехословацької освіти після звільнення, належить державний характер школи. Цей принцип означав, що всі школи та шкільні заклади керувалися державою та її органами. Крім цього, у школах проводилася лінія на демократизацію та дотримання норм рівності, включена в рамки Кошицької державної програми (надалі КДП). Програму було призначено для проведення очищення шкіл та інших культурних закладів від залишків нацизму

та осіб, скомпрометованих колаборацією. Паралельно приймалися рішення щодо закриття німецьких та угорських шкіл. Метою була розбудова більш тісних стосунків зі слов'янськими народами, і головним чином з Радянським Союзом. Російська мова серед навчальних дисциплін посіла основне місце [6]. Націоналізацією шкіл було усунуто тодішній режим і організаційну різноманітність, прийнято відповідальність за відкриття шкіл та управління ними в нових умовах.

Словацька шкільна справа після закінчення Другої світової війни розвивалася в контексті політичних змін у відбудованій ЧСР. Під тиском СРСР та комуністичної партії, яка в лютому 1948 р. захопила всю політичну владу, в ЧСР було встановлено тоталітарний режим. Він створив простір для наступу більшовицьких, сталінських методів, жертвою яких стало все внутрішньоекономічне життя держави. Говорилося про «керівну роль партії», однак насправді йшлося про її керівників, які нав'язували «волю партії» усім громадянам республіки [7]. Відбулося швидке тотальне перезавантаження всієї педагогічної системи; педагогіка стала політичною та ідеологічною наукою, спрямованою на досягнення комуністичних ідеалів [8]. Нова політична система надавала пріоритетний акцент вихованню підрастаючого покоління в дусі ідей соціалізму, в якому вирішальну роль повинна була відігравати саме галузь шкільної освіти. За таких умов на зміни в цій галузі не потрібно було довго очікувати [9].

Національну політику після звільнення ЧСР та відбудови республіки в 1945 р. було вирішальною мірою визначено результатами Другої світової війни та загальним ходом національно визвольної боротьби. У порівнянні з іншими національними меншинами в Словаччині, для українців (русинів) були створені відносно більш сприятливі політичні умови. Вони мали громадянські права й певні специфічні права меншості, які, крім іншого, проявлялися й у розвитку національної шкільної освіти [10].

Особливу увагу питанням освіти було приділено на з'їзді делегатів від українських сіл, який проходив у Пряшеві 1 березня 1945 р. З'їзд обрав національний репрезентативний орган – Українську народну раду Пряшівщини (УНРП), яку зобов'язав охороняти народні, культурні та соціальні права українців (русинів). Одним із головних пріоритетів у діяльності УНРП була відбудова та розвиток шкіл для українського (русинського) населення, що в роки війни були обмежені та значно приглушені. Вже 9 квітня 1945 р. УНРП налагодила контакти з представниками СНР та подала їй Меморандум Українців, які проживають у Словаччині.

Вказаний документ, схвалений УНРП, охоплював кілька політичних, економічних та культурних вимог, задоволення яких повинно було сприяти забезпеченню рівноправного становища українців [11]. У вказаному Меморандумі УНРП вимагала заснувати при Повноважному представництві з питань шкільної справи та навчання (ПШО) відділ українських та російських шкіл, який би підпорядковувався безпосередньо Уповноваженому. Весь персонал відділу (зокрема керівник) повинен був бути укомплектований кваліфікованими особами з українських та російських меншин, відповідно, обрані службовці повинні були призначатися за рекомендацією УНРП. Одночасно було висловлено вимогу відкрити достатню кількість українських, а також російських шкіл із кваліфікованими вчителями тієї ж національності [12].

На початку 1945 р. цей процес у деяких селах Північно-Східної Словаччини набув стихійного характеру, що позначилося на зростанні кількості українських та російських шкіл [13]. Зміна мови навчання зі словацької на російську відбувалася на підставі домовленості між СНР та УНРП та на підставі проведеного запису відповідно до циркуляру експозиції ПШО в Кошицях за номером 42/1975 від 12 червня 1945 р. Російську мову навчання в Північно-Східній Словаччині було введено в державних загальних школах в Ортутьовій [14], Шашовей [15], Решовей [16], Ліповей [17], Белейовцях, Бодружале, Бжанох, Цігле, Церніне, Длгоні, Доброславе, Дубовей [18], Грабовчіку, Хотчі, Юрковей Волі, Крайней Полянє [19], Бардейові [20], Беловежі [21], Капішовей, Колбовцях, Крушінці, Ломному, Міньовцях, Млинаровцях, Петейовцях, Піскоровцях, Потоках, Прікрей, Пуцаку (тепер Корункова), Рафайовцях, Раківчіку, Рогожніку, Ровном, Токайку, Вішней Олшаве, Бжанох, Шеметковцях, Вагрінці, Вишном Грабовці, Вишном Орліку [22], Дубовей, Ніжней Олшаве. В 1946 р. мову навчання було змінено на російську і в селах Гунковце, Ладомірова [23], Свіднік [24] та в інших. Цей процес зміни мови навчання в школах Північно-Східної Словаччини дуже часто приводив до непорозуміння між державними органами та УНРП, яка хотіла мати вирішальну компетенцію у цьому питанні. Згоду на зміну мови навчання надавав ВУШ на підставі заяв батьків дітей шкільного віку.

25 квітня 1945 р. повноважний представник з питань шкільної освіти і культури Ладіслав Новомески та його замісник Ондрей Павлік проводили перемовини з представниками УНРП в Кошицях з принципових питань української шкільної справи у Словаччині. На цих перемовинах дійшли остаточної згоди за трьома пунктами: в питанні конституційності

українських шкіл, щодо контролю над школами та в питанні управління школами. Питання відкриття українських і російських шкіл не мали права вирішувати відповідні місцеві народні комітети (далі – МНК) та районні народні комітети (далі – РНК), так само як учительські конференції; остаточне рішення залежало від волевиявлення батьків. У зв'язку з рішенням шкільного питання українців Клемент Готвальд проголосив, що українці повинні мати стільки шкіл, скільки потребують [25]. СНР висловила переконання в тому, що українці повинні отримати нагоду та можливість вільно й без утиску вибирати для себе таку школу, в якій хочуть навчатися. Це головне право не можна у громадян забрати, його необхідно поважати [26]. СНР на своєму засіданні 26 травня 1945 р. відреагувала на Меморандум українців, які проживають у Словаччині. Згідно з ним, українці (русини) отримували можливість у Словаччині повністю знайти собі застосування у державних і громадських, а таким чином, і в шкільних справах вже у другій половині 1945 р.

При ПШО СНР було створено Відділ українських шкіл (далі – ВУШ), який розпочав свою діяльність у Кошіцях уже з 18 червня 1945 р. і був підпорядкований безпосередньо Повноваженому представникові. Його керівником став Іван Пешчак. Керівник та весь штат були призначені відповідно до пропозиції УНРП [27]. Після звільнення столиці Словаччини ВУШ було переведено з Кошіць до Братислави, де він виконував свої функції [28]. До компетенції ВУШ входили всі питання української та російської шкільної справи, головним чином кадрові та педагогічно-дидактичні, якими відали відповідні службовці окремих відділів. З організаційного погляду ВУШ поділявся на три відділи: 1) соціально-педагогічний; 2) кадрово-організаційний; 3) економічний. Окремі відділи очолювали М. Ліхвар (I відділ – загальнодержавні, народні школи), М. Бобак (II відділ – початкові школи, середні та спеціальні школи) та Д. Мілли (III відділ – позашкільне виховання). Працівниками були: М. Ліхвар, М. Бобак, Д. Мілли, Й. Дзуренда, А. Сікора та Й. Пріпутен, пізніше – М. Кудерявий (референт педагогічного відділу), П. Ліхвар (референт економічного відділу), А. Ціма (адміністративний працівник) [29]. Згідно з вимогами УНРП відкривалися окремі види шкіл, які підпорядковувалися безпосередньо або ВУШ, або ж відповідній інспекції. Середні та спеціальні українські та російські школи підпорядковувалися безпосередньо ВУШ, тимчасом як народні школи, дошкільні заклади та школи для проблемної молоді – відповідній шкільній інспекції. Філії українських і російських шкіл у словацьких середніх школах також підпорядковувалися ВУШ [30].

Окрім ВУШ, відповідно до постанови ПШО для контролювання діяльності українських і російських шкіл були утворені інспекції з розташуванням в Медзілаборцях [31], Стрпкові [32], Сабінові та Пряшеві. Наказом ПШО від 10 грудня 1945 р. шкільну інспекцію в Медзілаборцях було об'єднано зі шкільною інспекцією у Сніні [33], і таким чином округ шкільної інспекції в Медзілаборцях територіально збільшився й охопив райони Медзілаборце, Сніни та Гуменне [34]. Резолюція у Сніні від 4 квітня 1948 р. була спробою відкрити шкільну інспекцію у Сніні через незадовільні умови в Медзілаборцях, однак ця спроба закінчилася безуспішно [35]. В той же час ПШО визначив і округи інспекцій, до яких входило кілька районів [36]. У шкільних округах, де проживало переважно українське (русинське) населення, окрему шкільну інспекцію очолював інспектор української національності. В округах, де більшість населення становили словаки, заступником шкільного інспектора був спеціаліст української або російської національності, котрий головним чином займався справами українських і російських шкіл та філій і здійснював дисциплінарний нагляд над ними. Інспекторів в округах, де переважало українське населення, а також в округах зі змішаним населенням призначав Уповноважений за узгодженням із ВУШ. Таким чином, шкільним інспектором у Медзілаборцях став Ш. Макара, у Стрпкові – Й. Худік, у Пряшеві – А. Капішовський, а в Сабінові шкільним інспектором був призначений І. Шутяк [37]. У вказаних інспекціях при офіційному спілкуванні окрім словацької вживалися російська та українська мови, про що свідчить службове листування із закладами та школами, так само як і діловодство в інспекціях [38].

У Меморандумі Українців українці (русини) просили також надати їм можливість навчатися і здобувати освіту в школах та університетах СРСР з метою розвитку співпраці між слов'янськими народами [39]. Відділ українських шкіл за допомогою вчителів та культурно-освітніх працівників намагався розширити мережу українських і російських шкіл. У порівнянні з аналогічним періодом до 1945 р. кількість шкіл для українського (русинського) населення після звільнення швидко зросла [40]. Станом на 31 грудня 1945 р. українські діти мали: 3 дитячі садки зі 149 дітьми, 277 загальнодержавних шкіл на 27145 учнів, 14 початкових шкіл на 1620 учнів, гімназії у Пряшеві та Гуменному на 556 учнів. Усього українські школи відвідувало 29583 учні. До кінця 1946 р. в усіх селах Північно-Східної Словаччини працювали загальнодержавні школи [41].

У зазначений період державна шкільна справа підтримувала розвиток мережі української шкільної справи, включаючи її матеріальне забезпечення. Але поступові зміни відбувалися і в змістовній та організаційній спрямованості шкільної справи. У ПШО було утворено самостійний відділ ВУШ, котрий організаційно, політично та економічно безпосередньо керував вихованням і навчанням української молоді. Хоча самостійний відділ мав назву «українського» відділу, були утворені «українські» шкільні інспекторати, однак, що стосується мови навчання, ситуація в порівнянні з попереднім періодом не змінилася. В школах і надалі послідовно використовувалася російська мова як основна мова навчання, і тільки в окремих випадках – українська мова. Таку лінію «української шкільної освіти з російською мовою навчання» проводили працівники відділу української шкільної освіти ВШОУ на чолі із завідувачем Пештяком. Всупереч утворенню УНРП та офіційній заяві про свою українську орієнтацію, мовне питання, як і питання національного визначення, на той час залишалося незмінним.

Визначну роль у розвитку освіти і в післявоєнний період у Північно-Східній Словаччині продовжувала відігравати церква. Священики не тільки мали вплив в народних та середніх школах, вони працювали як головні інспектори у ВУШ, наприклад, Н. Бобак [42].

У лютому 1949 р. шкільне питання українців розглядав Політичний Секретаріат ЦК КПС, який прийняв рішення і щодо становища ВУШ. Хоча він і надалі підпорядковувався Уповноваженому, однак свою діяльність міг проваджувати тільки за посередництва президії та інших органів Повноваженого представництва. Його нова позиція відносно нижчих ланок шкільної справи характеризувалася перш за все зміною характеру діяльності, основними напрямками якої стали методичний і консультаційний. Змінилося і становище українських шкільних інспекцій, які на протязі 1949 р. були закриті [43]. Відповідно до Закону про обласну владу було запропоновано ліквідувати ВУШ при ПШВУ. УНРП була проти закриття, оскільки вбачала в його ліквідації утиснення завоювань української та російської шкільної справи. З цієї причини президія КПС у Пряшеві на своєму засіданні від 7 січня 1949 р. прийняла рішення про переведення усього ВУШ із Братислави на КНК у Пряшеві, де він мав працювати з українськими та російськими школами і підпорядковуватися виборному органу. Склад шкільного відділу в КНК у Пряшеві був національно змішаний: двадцять словаків та десять українців. ВУШ повинен був одночасно керувати як педагогічними, кадровими та організаційними

питаннями, так і школами Кошіцького краю з українською мовою навчання (йшлося приблизно про 27 класів). Декілька службовців залишилися у Братиславі, де ввійшли до складу допоміжного органу Уповноваженого. На таких засадах управління школами з українською мовою навчання здійснювалося аж до 1960 р. [44].

Організація та управління школами після ліквідації ВУШ перейшли до районних національних комітетів та крайових національних комітетів (далі – КНК), їхніх відділів шкільної справи незалежно від мови навчання. Виділення управління національно шкільною справою означало би певну ізоляцію, сепарацію. Українські шкільні інспекції змінили своє місце розташування. На підставі Рішення Президії відомства Уповноваженого зі шкільної освіти, науки та мистецтв (далі – ПШВУ) СНР з 1 березня 1949 р. шкільну інспекцію було створено у Свідніку [45]. В округ новоутвореної шкільної інспекції входили всі школи району незалежно від мови навчання, а також школи з українською та російською мовами навчання з району Стропков. 1 вересня 1950 р. для району Свіднік у Свідніку було засновано Відділ шкільної справи, освіти та фізичного виховання РНК, котрий безповоротно відокремився від шкільної інспекції у Стропкові [46]. 1 березня 1948 р., після трирічної успішної праці, також припинили існування українські шкільні інспекції у Пряшеві та Свідніку [47]. У лютому 1949 р. ПШВУ перевело шкільну інспекцію з Кежмарку у Стару Любовню [48]. В її округ входили дошкільні заклади, народні та середні школи зі словацькою, українською та російською мовами навчання. Службове листування велося двома мовами [49]. Оскільки на підставі Закону про крайові національні комітети шкільні інспекції були організовані тільки за територіальним, а не національним принципом, поступово вони відкривалися в кожному районі; при цьому існувала вимога, згідно з якою в районах Медзілаборце, Сніна і Свіднік повинні бути інспектори української національності. Шкільні інспектори в районах з українськими школами повинні були володіти українською мовою. Загалом інспектори здійснювали нагляд в усіх школах незалежно від мови навчання [50]. На підставі службового листування школи надіслали в ПШВУ запит про надання можливості школам з іншою мовою навчання, ніж словацька, здійснювати адміністрування зі шкільними інспекторами тією мовою, якою проводиться навчання у школі [51].

Комуністична монополія влади виключала можливість будь-якої організації чи органу присвоювати собі право захищати інтереси соціально-етнічної групи [52]. Становище українців (русинів) у післявоєнний період у порівнянні з іншими меншинами було більш

сприятливим, про що свідчать уже згадані факти, наприклад, утворення ВУШ, можливість відвідування дітьми українських шкіл, вивчення мов, які були їм близькі. В цих школах викладали вчителі, які підвищували свою кваліфікацію з української мови і т. п. Всупереч різним проблемам, що супроводжували не тільки українську післявоєнну шкільну справу, можемо позитивно оцінювати значне зростання кількості українських шкіл та можливість цієї національної меншини навчатися у своїх школах.

Коли після 1949 р. ВУШ було переведено у Пряшів, а українські шкільні інспекції ліквідовано, багато хто вбачав у цьому навісміну ліквідацію українських шкіл. Якраз ця точка зору домінувала в літературі до 1989 р. Між тим, слід відмітити, що, наприклад, Г. Гусак уже в лютому 1949 р. при обговоренні проекту рішення декотрих шкільних та культурних проблем у Східній Словаччині наголосив на необхідності вироблення єдиної шкільної політики, хоча й з можливістю використання різних мов навчання. При цьому він звернув увагу на занадто завищену кількість українських шкіл, яка після звільнення ЧСР зросла приблизно на 150% [53]. З цього погляду було бажано, щоб шкільні справи вирішувалися без огляду на національність, водночас при забезпеченні права, яке б давало батькам можливість вільно вирішувати, в яку школу віддавати свою дитину. Наприклад, у Сабінові були і словацька, і українська шкільні інспекції. Остання вела шкільні справи відповідно до національності. Якщо словацька доглядала тільки словацькі школи в районі Сабінова, то українська – школи і в районі Сабінова, і в районах Стара Любовня та Спішка Нова Вес. Була необхідність в

єдиному керівництві цими районами. Звичайно, там, де була українська меншина, можна було взяти за норму призначення інспектора-українця [54]. Іншим конкретним прикладом був Лист двадцяти чотирьох вчителів, які вимагали призначення інспектора-словака у шкільній інспекції в Медзілаборцях. Аргументація цих вимог ґрунтувалася на тому, що вирішальним критерієм при призначенні повинна бути не національність, а кваліфікація і відповідність необхідним моральним критеріям [55]. Українці мали відповідні представництва в органах громадськості, й тому не було доцільним поділяти органи державного управління та різні відділи (зокрема шкільні) відповідно до мови національної меншини. Державні службовці повинні були довести, що словаки зміють проводити українську шкільну політику, тобто самостійно вирішувати шкільне питання [56]. Врешті-решт, це питання було вирішене крайовим управлінням за територіальним принципом.

Після ліквідації ВУШ та українських шкільних інспекцій дійшло й до ліквідації декотрих українських шкіл. Великий поворот спричинило введення української мови навчання в усіх українських школах. Це відбувалося на фоні бездушного втручання у справи греко-католицької церкви, кампанії проти так званих «українських буржуазних націоналістів», процесів колективізації у Пряшівському краї, що здійснювалися в надзвичайно грубі способи, кампанії проти вчителів-оптантів і т. п. І надалі ситуацію в українській шкільній справі ускладнювали нез'ясовані питання національної орієнтації, мови, відсутність свідомості етнічної єдності [57].

1. BARNOVSKÝ, Michal. *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945-1948.* – Bratislava: Archa, 1993. – S. 97. – ISBN 80-71150-56-8.
2. PAVLÍK, Ondrej. *Spomienky na školstvo v Slovenskom národnom povstaní a po oslobodení // Jednotná škola.* – 1965. – Roč. 17. – Č. 5. – S. 422.
3. До звільнення, крім державних шкіл, існували муніципальні та церковні школи різних віросповідань. PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva.* – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. – S. 83.
4. Štátny archív (ďalej ŠA) Levoča, pobočka (ďalej pob.) Stará Ľubovňa, fond (ďalej f.) Okresný národný výbor (ďalej ONV) I. Stará Ľubovňa 1945-1960, odbor pre školstvo a kultúru, krabica (ďalej kr.) 613, číslo (ďalej č.) 520, Poštátne majetkov bývalých cirkevných škôl.
5. BRYCHTA, Július. *Školstvo v starom a novom právnom poriadku // Iuridica Slovaca II.* – Bratislava: SAVU, 1949. – S. 18.
6. Розділ XV КДП присвячено сфері шкільної справи та культури з точки зору її демократизації та відповідності народним інтересам. FALTYŠ, Antonín (Ed.). *Dokumenty moderní doby.* – Praha: Svoboda, 1978. – S. 491-493.
7. PEŠEK, Ján. *Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948-1989.* – Bratislava: AEP, 2006. – S. 7. – ISBN 80-88880-71-8.
8. PŠENÁK, Jozef. *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia.* – Ružomberok: Verbum, 2011. – S. 215. – ISBN 97-88080-847-043.
9. KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953. Zakladatelské období komunistického režimu.* – Praha: SPN, 1991. – S. 9 a nasl. – ISBN 80-04257-00-3.

10. KONEČNÝ, Stanislav. Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu // GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav (Eds.). *Etnické minority na Slovensku. História, súčasnosť, súvislosti.* – Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997. – S. 69. – ISBN 80-96762-14-1.
11. BARNOVSKÝ, Michal. K otázke takzvaného ukrajinského buržoázneho nacionalizmu na Slovensku // *Historický časopis.* – 1996. – Roč. 44. – Č. 1. – S. 68. – ISSN 0018-2575.
12. Memorandum// *Prjaševščina.* – 01.05.1945.
13. GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni / Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945.* – Prešov-Užhorod: Universum, 1999. – S. 88. – ISBN 80-96775-35-9.
14. ŠA Prešov, pob. Bardejov, f. Školy v okrese Bardejov (1884-1981) – Národná škola Ortuťová, kr. 1, č. 7, Zmena vyučovacieho jazyka na ruský.
15. ŠA Prešov, pob. Bardejov, f. Školy v okrese Bardejov (1884-1981) – Národná škola Šašová, kr. 1, č. 7, Zmena vyučovacieho jazyka na ruský.
16. ŠA Prešov, pob. Bardejov, f. Školy v okrese Bardejov (1884-1981) – Národná škola Rešov, kr. 1, č. 81, Zmena vyučovacieho jazyka na ruský.
17. ŠA Prešov, pob. Bardejov, f. Školy v okrese Bardejov (1884-1981) – Národná škola Lipová, kr. 1, č. 22, Zmena vyučovacieho jazyka na ruský.
18. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. Ukrajinský školský inšpektorát (ďalej UŠI) Stropkov 1945-1949, kr. 1, č. 1771-1775, Školy v obciach B-D.
19. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1945-1949, kr. 2, č. 1777-1780, Školy v obciach H-P.
20. ŠA Prešov, pob. Bardejov, f. Školy v okrese Bardejov (1884-1981) – Národná škola Bardejov, kr. 1, č. 59, Rozdelenie ľudovej školy na ruskú a na slovenskú.
21. ŠA Prešov, pob. Bardejov, f. Školy v okrese Bardejov (1884-1981) – Národná škola Beloveža, kr. 2, č. 68, Zmeny vyučovacieho jazyka na ruský.
22. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1945-1949, kr. 4, č. 1789-1793, Školy v obciach U-Z.
23. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1945-1949, kr. 2, č. 1784, Školy v obciach H-P.
24. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1945-1949, kr. 3, č. 1786, Školy v obciach S-T.
25. Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), f. Povereníctvo školstva a kultúry (ďalej PŠK) 1945-1960, kr. 2, č. 75, Školské a kultúrne pomery Ukrajincov na Slovensku.
26. SNA, f. PŠK 1945-1960, kr. 2, č. 75, Odpoveď na Memorandum Ukrajincov žijúcich na Slovensku.
27. Založenie RUŠ. In: *Prjaševščina*, 17.07.1945. (Заснування ВУШ. В: *Пряшівщина*, 17.07.1945).
28. ŠA Prešov-Nižná Šebastová, f. Ukrajinská národná rada Prjaševščiny (ďalej UNRP) 1945-1949, kr. 1, č. 1, Protest proti preloženiu Referátu pre ukrajinské školy povereníkovi pre školstvo a osvetu v Bratislave zo dňa 7. augusta 1945.
29. Povereníctvo školstva a osvetu a RUŠ v Bratislave zo dňa 6. augusta 1948. In: GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Alexander. *UNRP v dokumentoch* (dáta na CD). Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2006. – 47 s. – ISBN 80-969634-06.
30. ŠA Prešov-Nižná Šebastová, f. UNRP 1945-1949, kr. 1, č. 6. Návrh na organizáciu ruských (ukrajinských) škôl; Pozri GAJDOŠ, M. et al. *Rusíni / Ukrajinci v zrkadle...* – S. 89.
31. У 1945/1946 навчальному році до округу шкільної інспекції в Медзілаборцях належали 96 шкіл. Станом на 1 грудня 1947 р. відбувся наступний поділ шкіл округу. В районах Медзілаборце та Гуменне було 43 загальнодержавні школи на 83 класи, 6 початкових шкіл на 23 класи і 5 дитячих будинків із 6 класами. В районі Сніна було загалом 45 загальнодержавних шкіл на 101 клас, 3 початкові школи на 11 класів і 3 дитячі будинки з 3 класами. Пропозиція щодо поділу шкільної інспекції в Медзілаборцях від 2 лютого 1948 р. In: *UNRP v dokumentoch* (dáta na CD); RIČALKA, Michal. Rozvoj vzdelanostnej úrovne ukrajinského obyvateľstva v ČSSR po roku 1945. In: ČORNÝ, Michal (Ed.). *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti.* Bratislava: Pravda, 1975. – S. 86.
32. В українській шкільній інспекції у Стропкові працювали: Йозеф Худік (шкільний інспектор), Іван А. Андрейкович (адміністративний секретар), Алжбета Кочішова (помічниця в канцелярії), Маргіта Врабельова (співробітниця помічниця в канцелярії). Алжбету Кочішову (дів. прізвище Панькова) було звільнено з роботи 31.12.1945 р. без будь-яких претензій до виконання нею службових обов'язків. На її місце було прийнято Маргіту Врабельову як «допоміжну силу» в канцелярії. Станом на 31.12.1945 р. в окрузі під проводом шкільної інспекції функціонували 93 загальнодержавні школи, 2 початкові школи та один дитячий садок. В усіх цих закладах налічувалися 5203 учні. В окрузі не вистачало вчителів, а 25 учительських місць було зайнято некваліфікованими вчителями. До округу української шкільної інспекції в Стропкові станом на 30.10.1946 р. належали 98 загальнодержавних шкіл, 4 початкові школи, 2 дитячі садки загалом на 145 класів, що були нерівномірно розташовані в 4 районах (Стропков, Свіднік, Гіралтовце та Вранов). Переважно це були школи з одним класом. До 17 червня 1945 р. навчання не відбувалося

- тільки в 35 школах. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1944-1951, kr. 4, č. 1789-1793, Školy v obvode školského inšpektorátu Stropkov.
33. Шкільним інспектором у Сніні був Олексій Молчаний, який до того працював керуючим загальнодержавної школи в Пчоліному. ŠA Prešov, pob. Humenné, f. ONV Snina, prezidiálne spisy, kr. 2, Poverenictvo SNR pre školstvo a osvetu – Referát pre ukrajinské školy.
 34. Návrh na rozdelenie školského inšpektorátu v Medzilaborciach zo dňa 2. februára 1948 // *UNRP v dokumentoch (dáta na CD)*.
 35. Národný archív Praha (ďalej NA) f. Úrad predsedníctva vlády 1945-1959, kr. 976, č. 1282/38, Hospodárske, zdravotné, sociálne a iné potreby okresu Snina.
 36. Шкільна інспекція в Медзілаборцях контролювала українські школи в районах Медзілаборце, Гуменне, Сніна та Собранці; шкільна інспекція у Стропкові – відповідно українські школи в районах Свіднік, Гіралтовце, Вранов та Стропков; шкільна інспекція в Сабінові – українські школи в районах Спішка Стара Вес, Стара Любовня, Кежмарок та Сабінов; шкільна інспекція у Пряшеві – українські школи в районах Бардейов, Левоча, Спішка Нова Вес, Гелніца та Пряшів. KARIŠOVŠ'KYJ, Vasyľ. Škol'noe delo na Prjaševščine. ŠLEPEC'KYJ, Ivan Stepanovyč (Ed.). *Prjaševščina. Istoriko-literaturnyj sbornik*. – Praha: Chutor, 1948. – S. 274.
 37. Поряд із існуючими до того, 1 січня 1946 р. були засновані 4 освітянські інспекції – у Сніні, Свідніку, Старій Любовні та Бардейові. Інспектором з освіти у Свідніку був призначений Бартоломей Федор. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1945-1949, kr. 4, č. 1789-1793, Školy v obvode školského inšpektorátu Stropkov; VANAT, Ivan. *Narysy novitn'oji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny II. (vereseň 1938 r. - lutyj 1948 r.)*. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. – S. 279; VANAT, Ivan. *Materialy do istoriji Ukrajins'koji narodnoji rady Prjašivščyny*. – Prešov: Exco, 2001. – S. 62. – ISBN 80-89022-07-3.
 38. ŠA Humenné, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV) Medzilaborce, zápisnice rady ONV Medzilaborce. Zápisnica zo dňa 3. februára 1945 (bez označenia krabice).
 39. VANAT, I. *Narysy novitňoji istoriji...* – S. 315.
 40. RIČALKA, M. Rozvoj vzdelanostnej úrovne... – S. 82.
 41. Správa o činnosti UNRP od jej založenja do konca roka 1946 // *UNRP v dokumentoch (dáta na CD)*.
 42. SNA, f. Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ďalej ÚV KSS) 1945-1958, kr. 820, Situácia v Prešovskom kraji – správa o ukrajinskom školstve.
 43. GAJDOŠ, Marián. Vznik a problémy ukrajinského národnostného školstva // *Človek a spoločnosť*. – 2009. – Roč. 12. – č. 1. – ISSN 1335-3608. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saske.sk/cas/1-2009/index.html>.
 44. RIČALKA, M. Rozvoj vzdelanostnej úrovne ... – S. 152.
 45. До вирішення питань проживання та переселення шкільна інспекція у Свідніку тимчасово розміщувалася у Стропкові, а для кореспонденції вживала назву «Шкільна інспекція Свіднік». ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1945-1949, kr. 4, č. 1789-1793. Školy v okrese školského inšpektorátu Stropkov.
 46. Станом на 1 січня 1950 р. у Стропкові було 32 школи на 44 класи, а у Свідніку – 62 школи на 96 класів, разом 94 школи на 140 класів. Усі ділові та персональні матеріали, тобто ділові документи українських шкіл Гіралтовського району, від української шкільної інспекції у Стропкові прийняла шкільна інспекція в Гіралтовцях відповідно до Протоколу від 15 березня 1949 р. ŠA Prešov, pob. Svidník, f. UŠI Stropkov 1945-1949, kr. 4, č. 1789-1793. Školy v okrese školského inšpektorátu Stropkov.
 47. Likvidácia ukrajinských školských inšpektorátov zo dňa 26. februára 1949 // *UNRP v dokumentoch (dáta na CD)*.
 48. Постановою ПШВУ від 2 лютого 1949 р. шкільну інспекцію в Кежмарку з 1 березня 1949 р. переведено у Стару Любовню; водночас вона стала наглядовим органом I ступеня над школами в районі // *UNRP v dokumentoch (dáta na CD)*.
 49. ŠA Levoča, pob. Stará Ľubovňa, f. Školský inšpektorát Stará Ľubovňa 1926-1949, kr. 2, Školy v okrese Stará Ľubovňa.
 50. Іван Гелетка, інспектор з освіти у Сніні, 16 травня 1949 р. був призначений шкільним інспектором української шкільної інспекції у Сніні. Ян Лазорік, директор школи в Чукаловцях, був призначений інспектором з освіти у Сніні на підставі Постанови РНК № 96/49-16/5-1949 від 16 травня 1949 р. ŠA Prešov, pob. Humenné, f. ONV Snina 1944-1960, kr. 130, Zriadenie školského inšpektorátu v Snine.
 51. Uznesenie zo schôdze kultúrnych a osvetových pracovníkov zo všetkých okresov východného Slovenska obývaných ukrajinským obyvateľstvom. In: *UNRP v dokumentoch (dáta na CD)*.
 52. PEŠEK, Ján et al. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989, presonifikácia politického vývoja*. – Vydanie prvé. – Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. – S. 282-283. – ISBN 80-7165-417-5.
 53. SNA, f. PŠK 1945-1960, kr. 91, č. 91, Návrh na riešenie niektorých školských a kultúrnych problémov na východnom Slovensku zo dňa 10. februára 1949, ktorý predložil Ladislav Novomeský.

54. SNA, f. ÚV KSS Sekretariát 1945-1953, kr. 2, Protokol zo zasadnutia Politického sekretariátu ÚV KSS zo dňa 10. februára 1949.
55. SNA, f. PŠK 1945-1960, kr. 91, č. 91, List 24 učiteľov v Medzilaborciach 01.09.1948 adresovaný Povereníctvu školstva v Bratislave.
56. SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS 1945-1958, kr. 788, Správa o pomeroch v Ukrajinskej národnej rade a niektoré otázky našej ukrajinskej politiky.
57. SNA, f. Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre školstvo a kultúru 1960-1968, kr. 79, Podklady k spracovaniu správy“ Dlhodobá programová koncepcia riešenia problémov ideových, obsahových, materiálnych, organizačných i metodických otázok národnostného školstva v ČSSR.

РЕЗЮМЕ

СТРУКТУРА УКРАИНСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ШКОЛ В СЛОВАКИИ В ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ

Виросткова А. (Кошице, Словацкая Республика)

Статья рассматривает управление и руководство украинскими национальными школами в Северо-Восточной Словакии в 1945-1949 гг. В реферативном виде обозначаются функционирование украинских школ и украинских школьных инспекций, задачи и деятельность Украинской Народной Рады Пряшевщины в указанный период. Особое внимание уделено вопросам языка обучения, открытия и закрытия школ.

Ключевые слова: Северо-Восточная Словакия, украинское национальное образование, Украинская Народная Рада Пряшевщины, украинские образовательные инспекции, язык обучения.

SUMMARY

THE STRUCTURE OF UKRAINIAN NATIONAL SCHOOLS IN SLOVAKIA AT POSTWAR YEARS TIME

A. Virostkova (Kosice, Slovak Republic)

The article considers management and leadership of Ukrainian national schools in the north-eastern Slovakia in 1945-1949. It is given in the form of essay a functioning of Ukrainian schools and Ukrainian school inspections, tasks and activities of the Ukrainian national Council of Presov in the specified period. The particular attention is paid to questions of the language of learning, of opening and breakup the schools.

Keywords: north-eastern Slovakia, Ukrainian national education, Ukrainian national Council of Presov, Ukrainian educational inspections, the language of learning.